

УДК 343.1

DOI <https://doi.org/10.24144/2788-6018.2025.05.3.31>

ПРОБЛЕМИ ТА ВИКЛИКИ В ЗБОРІ ДОКАЗІВ У СПРАВАХ ПРО КРИМІНАЛЬНІ ПРОСТУПКИ: ОСНОВНІ ПРОБЛЕМИ, З ЯКИМИ СТИКАЮТЬСЯ СЛІДЧІ ТА ПРОКУРОРИ ПІД ЧАС ЗБОРУ ДОКАЗІВ

Ліщак А.С.,

*аспірант кафедри кримінального права та процесу
Західноукраїнського національного університету*

ORCID: 0009-0006-3844-4522

Ліщак А.С. Проблеми та виклики в зборі доказів у справах про кримінальні проступки: основні проблеми, з якими стикаються слідчі та прокурори під час збору доказів.

Стаття присвячена дослідженню проблем та викликів, які виникають під час збору доказів у кримінальних провадженнях щодо проступків. У роботі аналізуються основні законодавчі положення, що регулюють питання доказування, а також практичні труднощі, з якими стикаються слідчі та прокурори на різних етапах досудового розслідування. Особлива увага приділяється строкам досудового розслідування, які становлять лише один місяць з моменту повідомлення особі про підозру. Така обмеженість у часі нерідко унеможлиблює проведення повноцінних експертиз та збирання необхідної доказової бази, що стає причиною закриття проваджень або ухвалення виправдувальних вироків.

Актуальність теми зумовлена також зростанням ролі електронних доказів у кримінальних проступках. Скріншоти переписок, відеозаписи з камер спостереження, дані мобільних операторів дедалі частіше виступають ключовими елементами доказової бази. Однак через відсутність уніфікованих процедур їх збирання та зберігання суди нерідко сумніваються у достовірності таких доказів, що знижує ефективність розслідувань і призводить до уникнення відповідальності винними особами. Для порівняння, у країнах Європейського Союзу вже напрацьовані цифрові протоколи, які забезпечують надійність і прозорість процесу фіксації та збереження даних.

У статті наведено приклади з практики Верховного Суду, зокрема постанову ККС від 06.09.2022 у справі № 705/1850/21, яка деталізує підхід до оцінки доказів. Висвітлено також позиції провідних українських науковців – М. Михеєнка, В. Шибіко, О. Капліної, О. Костенка, а також В.Т. Нора, який ще у своїх класичних працях наголошував на важливості єдності методичних стандартів у доказуванні.

Зроблено висновок, що для підвищення ефективності доказування необхідні комплексні зміни: удосконалення законодавства (зокрема диференціація строків розслідування залежно від складності справи), розробка єдиних методичних рекомендацій, впровадження цифрових протоколів, а також кадрові та організаційні реформи. Українська система кримінальної юстиції у справах про проступки має адаптувати найкращі європейські практики для підвищення рівня довіри до правосуддя та забезпечення справедливості.

Ключові слова: кримінальні проступки, докази, допустимість доказів, КПК України, строки досудового розслідування, Верховний Суд, електронні докази, методичні стандарти, судова практика.

Lishchak A.S. Problems and challenges in the collection of evidence in misdemeanor cases: key issues faced by investigators and prosecutors during evidence gathering.

The article is devoted to the study of problems and challenges that arise in the process of collecting evidence in criminal proceedings related to misdemeanors. The research analyzes the main legislative provisions regulating the evidentiary process, as well as the practical difficulties encountered by investigators and prosecutors at various stages of pre-trial investigation. Particular emphasis is placed on the extremely short investigation period, which, according to Ukrainian law, is limited to only one month from the moment a person is notified of suspicion. Such time constraints often make it impossible to conduct comprehensive forensic examinations and collect sufficient evidence, which in practice leads to the termination of proceedings or the adoption of acquittals not because of the absence of guilt, but due to procedural limitations.

The relevance of the topic is also emphasized by the growing role of electronic evidence in misdemeanor cases. Screenshots of digital correspondence, video footage from surveillance cameras, and data from

mobile operators increasingly serve as crucial elements of evidentiary support. However, the lack of unified procedures for their collection and preservation raises doubts in courts about the reliability and authenticity of such materials, which ultimately reduces the effectiveness of investigations and enables offenders to avoid liability. By comparison, in several European Union countries, standardized digital protocols have already been developed to ensure the reliability and transparency of the evidence collection and preservation process.

The article also examines the practice of the Supreme Court, in particular the ruling of the Cassation Criminal Court of 06.09.2022 in case No. 705/1850/21, which emphasizes the inadmissibility of using evidence obtained in violation of procedural rules. In addition, the positions of prominent Ukrainian scholars such as M. Mykheienko, V. Shybiko, O. Kaplina, O. Kostenko, as well as V.T. Nor – who already in his early works stressed the importance of ensuring objective truth in criminal proceedings – are highlighted.

The study concludes that overcoming the identified difficulties requires comprehensive changes: improvement of legislation (including the differentiation of investigation time limits depending on the complexity of the case), development of unified methodological guidelines for evidence collection, especially digital evidence, as well as systemic staffing and organizational reforms. Equally significant is the need to strengthen the practice of summarizing Supreme Court decisions, which would help unify standards for assessing evidence and enhance public trust in justice.

Key words: criminal misdemeanors, evidence, admissibility of evidence, Criminal Procedure Code of Ukraine, pre-trial investigation deadlines, Supreme Court, electronic evidence, methodological standards, judicial practice.

Постановка проблеми. У 2020 році в Україні законодавець запровадив категорію кримінальних проступків, що мало на меті зменшити навантаження на слідчих і забезпечити оперативність реагування на дрібні правопорушення. Водночас на практиці виникли значні труднощі у зборі доказів у таких справах, зумовлені скороченими строками досудового розслідування, відсутністю уніфікованих методичних стандартів та недосконалим регулюванням електронних доказів. Проблема ускладнюється перевантаженістю слідчих, а також надмірним формалізмом судової практики щодо допустимості доказів.

Мета дослідження. Метою дослідження є комплексний аналіз основних проблем та викликів у процесі збору доказів у справах про кримінальні проступки, а також формулювання пропозицій щодо вдосконалення законодавчого регулювання та практики доказування.

Стан опрацювання проблематики. Питання доказування активно досліджувалося в працях вітчизняних науковців. М. Михеєнко та В. Шибіко підкреслювали важливість єдності підходів до доказування [1]. О. Капліна акцентувала на проблемі допустимості доказів і необхідності їхнього належного закріплення [2]. В.Т. Нор ще у 1978 році наголошував, що допустимість і належність доказів не можуть зводитися лише до формальних вимог, а мають відображати об'єктивну істину [3]. О. Костенко вказував на важливість адаптації процесуальних процедур до умов сучасної доби [4]. Водночас питання доказування у справах саме про кримінальні проступки ще не отримало достатнього висвітлення в науковій літературі, що зумовлює актуальність даного дослідження.

Виклад основного матеріалу. Запровадження у 2020 році категорії кримінальних проступків стало однією з найпомітніших змін у вітчизняному кримінальному законодавстві. Ідея полягала в тому, щоб зменшити навантаження на слідчих і сконцентрувати їхню роботу на тяжких злочинах, а проступки перевести у спрощену процедуру. Очікувалося, що це дозволить скоротити кількість проваджень, які «зависають» роками, а також забезпечить швидке реагування на дрібні кримінальні порушення. На практиці ж виявилось, що з новою категорією з'явилися і нові труднощі. Однією з них стало саме збирання доказів, адже строк усього в один місяць з моменту повідомлення про підозру виявився надто обмеженим. Для багатьох категорій справ цього часу недостатньо навіть для проведення базових експертиз, не кажучи вже про комплексне збирання доказів. Наприклад, у справах про незаконне зберігання наркотиків навіть проста хімічна експертиза може тривати від двох до трьох місяців. Це означає, що обвинувальний акт подається до суду без ключового доказу, який фактично визначає кваліфікацію діяння.

Відповідно до ст. 12 КК України [5], проступками є кримінально карані діяння, за які передбачене покарання, що не перевищує двох років обмеження чи позбавлення волі, або штраф. До таких правопорушень належать, наприклад, дрібні крадіжки, шахрайство з невеликими сумами, умисні легкі тілесні ушкодження, незаконне зберігання невеликої кількості наркотиків без мети збуту тощо. Попри меншу суспільну небезпеку, ніж у злочинів, саме вони складають більшу частину щоденної практики поліції та прокуратури. Таким чином, ефективність системи доказування у справах про проступки стає важливим показником роботи всієї кримінальної юстиції.

Найбільш відчутним обмеженням для слідчих є місячний строк досудового розслідування, закріплений у ч. 3 ст. 294 КПК України [6]. Це означає, що від моменту повідомлення особі про підозру вони мають лише 30 днів, аби зібрати докази, допитати учасників, провести експертизи та підготувати обвинувальний акт. У таких умовах будь-яка затримка чи складне дослідження автоматично ставлять під загрозу результат. Як слушно зазначає О. Капліна, строки мають бути не лише дисциплінуючим інструментом, а й реальною гарантією належного розслідування [2, с. 119].

КПК визначає, що доказами є фактичні дані, отримані законним шляхом (ст. 84) [6]. Лише ті дані, які визнані належними та допустимими, можуть стати підґрунтям для вироку (ст. 86) [6]. На практиці це означає, що навіть незначне відхилення від процедури може зробити доказ непридатним. Верховний Суд неодноразово наголошував, що формальні порушення у складанні протоколу чи вилученні речових доказів є достатніми для їх відкидання. Показовою є постанова Верховного Суду (ККС) від 06.09.2022 у справі № 705/1850/21, де суд детально роз'яснив підхід до оцінки доказів у справах про кримінальні проступки [7]. Українські суди демонструють суворий підхід: навіть незначні порушення процесуальної форми стають підставою для відкидання матеріалів. Це добре ілюструють численні постанови Верховного Суду, в яких, наприклад, протоколи слідчих дій визнавалися недопустимими через відсутність підпису понятих або некоректно зазначений час їх проведення [7]. У результаті прокурор опиняється у ситуації, коли фактичні дані є, але використати їх у суді неможливо. Як наголошує В. Шибіко, баланс між формою та змістом у кримінальному процесі завжди повинен вирішуватися на користь забезпечення правосуддя, проте українська практика часто тягнє до «культури форми» [1, с. 356].

Особливі труднощі створюють електронні докази. Дані з мобільних телефонів, електронна пошта чи відеозаписи дедалі частіше стають ключовими у справах про проступки. Проте українське законодавство ще не сформувало чітких правил їхнього збору та зберігання. Як наслідок, суди нерідко сумніваються в їхній достовірності. Скріншоти переписок, відео з камер спостереження чи дані з мобільних телефонів дедалі частіше виступають ключовими доказами у справах про проступки. Однак відсутність чітких процесуальних стандартів щодо їхнього збору та зберігання робить такі матеріали вразливими для критики. Суди нерідко ставлять під сумнів їхню автентичність, а отже – й належність. Для прикладу: у низці рішень суди відмовлялися приймати скріншоти переписки у Viber чи Telegram, аргументуючи це тим, що немає гарантій відсутності монтажу чи редагування. Як зауважує О. Костенко, у сучасних умовах держава має враховувати виклики цифрової доби, адже «правові процедури, які не йдуть у ногу з технологіями, приречені на неефективність» [4, с. 81]. Для порівняння: у Німеччині та Польщі існують стандартизовані «цифрові протоколи», які гарантують незмінність даних від моменту їхнього вилучення до розгляду в суді [9; 10]. О. Костенко справедливо зауважував, що правові процедури, які не пристосовані до технологічних викликів сучасності, неминуче стають неефективними [4, с. 81].

Не можна обійти увагою і організаційні умови роботи слідчих. Велике навантаження, брак технічних ресурсів і нестача кваліфікованих кадрів змушують розглядати проступки як «другорядні» справи. У таких умовах слідчі нерідко намагаються швидше закрити провадження, а не зібрати вичерпну доказову базу. Це створює замкнене коло: поверхневі розслідування → слабка доказова база → виправдувальні вироки → недовіра до правосуддя.

Ще однією складністю є відсутність уніфікованих методичних рекомендацій для роботи з проступками. На відміну від тяжких злочинів, де існують усталені стандарти проведення слідчих дій, у справах про проступки значна частина рішень залежить від самого слідчого. Унаслідок цього виникає нерівність практики: одні й ті самі діяння документуються по-різному, що відображається на якості доказової бази. М. Михеєнко наголошував, що єдність практики доказування є основою передбачуваності правосуддя [1, с. 218]. У свою чергу, В.Т. Нор ще у 1978 році зазначав, що належність і допустимість доказів не можуть зводитися лише до формальних вимог процесу, адже вони мають відображати об'єктивну реальність і встановлювати істину у справі [3, с. 57]. Саме ця теза дозволяє сучасним дослідникам говорити про небезпеку надмірного формалізму у практиці судів.

Як зауважує О. Костенко, у сучасних умовах держава має враховувати виклики цифрової доби, адже «правові процедури, які не йдуть у ногу з технологіями, приречені на неефективність» [4, с. 81].

Не можна оминути й кадрових проблем. Багато слідчих підрозділів перевантажені справами, і проступки сприймаються як «другорядні». Один слідчий може мати у провадженні десятки, а то й сотні справ одночасно. У таких умовах він фізично не здатен зібрати повну доказову базу у кожному випадку. Це призводить до того, що значна частина проступків розслідується поверхнево, а суди змушені виправдовувати обвинувачених через недостатність доказів.

Ще одним аспектом є активна тактика сторони захисту. Адвокати нерідко будують свою позицію саме на пошуку формальних помилок у роботі слідчого. І суди досить часто стають на їхній бік,

адже принцип «недопустимий доказ дорівнює відсутній доказ» є аксіомою [11]. З одного боку, це правильно з погляду гарантій прав людини. З іншого – виникає ситуація, коли фактичні обставини підтверджені, але через технічні недоліки підозрюваний уникає відповідальності.

Таким чином, система збору доказів у справах про кримінальні проступки сьогодні балансує між суворими вимогами закону та реальними обмеженнями практики. Короткі строки, неврегульованість електронних доказів, формалізм у підходах судів і кадрові труднощі створюють ситуацію, коли якісне й всебічне розслідування стає радше винятком, ніж правилом.

Попри всі труднощі, з якими стикаються слідчі та прокурори у справах про кримінальні проступки, існують реальні шляхи для підвищення ефективності доказування. Насамперед йдеться про удосконалення законодавства. Один місяць для проведення досудового розслідування видається занадто коротким навіть у випадках, коли правопорушення не має складного характеру. Доцільно розглянути можливість диференційованого підходу: для проступків, які потребують експертизи чи роботи з електронними доказами, варто встановити довший строк – наприклад, до трьох місяців. Такий підхід відповідав би практиці інших європейських країн, де навіть у «дрібних» кримінальних провадженнях строк розслідування може тривати від трьох до шести місяців [9; 10].

Другим напрямом удосконалення є розробка чітких методичних рекомендацій для слідчих. Наявність уніфікованих стандартів дозволила б зменшити суб'єктивізм у збиранні доказів. Це стосується як протоколювання процесуальних дій, так і роботи з цифровими матеріалами. У Польщі, наприклад, ще у 2017 році було запроваджено спеціальний «Цифровий процесуальний протокол», який автоматично фіксує всі дії з електронним доказом від моменту його вилучення до представлення у суді [10]. Україна цілком могла б адаптувати подібний інструмент, принаймні у справах, де електронні дані є ключовими.

Важливим елементом удосконалення має стати кадрова політика. Слідчі підрозділи перевантажені, і без збільшення кількості працівників ситуація не зміниться. Окрім чисельності, необхідне й підвищення кваліфікації – особливо у сфері роботи з електронними доказами. Капліна О. підкреслює, що сучасний слідчий повинен поєднувати юридичні та технічні знання, адже інакше неможливо гарантувати якість доказування [2, с. 210]. У цьому контексті варто згадати й позицію В.Т. Нора, який наголошував, що кримінальний процес не може бути ефективним без єдиних методичних стандартів та чітких орієнтирів для практиків [14]. Його підхід підтверджує потребу уніфікації методичних рекомендацій, що стане запорукою якості розслідувань.

Ще одним кроком могло б стати ширше використання судової практики як джерела орієнтирів для слідчих і прокурорів. Верховний Суд у ряді рішень, зокрема у справі № 705/1850/21 [7], дав чіткі роз'яснення щодо оцінки доказів у справах про проступки. Систематизація та поширення такої практики значно допомогла б уникати помилок.

Нарешті, необхідно забезпечити баланс між суворим дотриманням процесуальної форми та досягненням справедливості. Як зауважував Шибіко, форма є лише інструментом, і коли вона починає домінувати над суттю, кримінальний процес втрачає сенс [1, с. 356].

Висновки. Проблематика збору доказів у справах про кримінальні проступки демонструє, наскільки тісно переплетені законодавчі вимоги та практичні реалії. Формально КПК України [6] забезпечує достатні засади для належного доказування. Проте стислий строк розслідування, неврегульованість роботи з електронними доказами, відсутність єдиних методичних стандартів та перевантаженість слідчих перетворюють цю сферу на один із найуразливіших сегментів кримінальної юстиції.

Вирішення зазначених проблем потребує системного підходу. З одного боку, важливими є законодавчі зміни, які б дозволили адаптувати строки та процедури до реалій сучасного кримінального процесу. З іншого боку, без організаційних реформ та інвестицій у людський капітал – підвищення кваліфікації слідчих, забезпечення їхньої належної технічної підтримки – будь-які зміни у законодавстві залишатимуться декларативними.

Особливого значення набуває питання роботи з електронними доказами. У сучасному цифровому суспільстві значна частина злочинів і проступків відбувається або фіксується у віртуальному середовищі. Якщо українське законодавство не виробить чітких механізмів щодо їхнього збирання та зберігання, то дедалі більше проваджень закриватимуться через відсутність належних і допустимих доказів. Це, у свою чергу, негативно впливатиме на довіру громадян до правосуддя.

Не менш важливим є питання методичного забезпечення. Як наголошував В.Т. Нор, кримінальний процес не може бути ефективним без єдиних підходів до розуміння належності та допустимості доказів [8; 14]. Запровадження уніфікованих інструкцій дозволить підвищити якість розслідувань та мінімізувати ризики визнання доказів недопустимими. Це також сприятиме підвищенню передбачуваності судової практики, що є важливою умовою правової визначеності.

Загалом, удосконалення системи збору доказів у справах про проступки є завданням стратегічного рівня. Адже йдеться не лише про ефективність кримінального переслідування, а й про загальне ставлення громадян до правової системи. Якщо люди бачитимуть, що навіть у дрібних правопорушеннях держава діє швидко, справедливо і професійно, це підвищить рівень довіри до правоохоронних органів та суду. У протилежному випадку — будь-які невдачі у доказуванні лише посилюватимуть відчуття безкарності та правового нігілізму.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Михеєнко М.М., Шибіко В.П., Долежан В.В. Кримінальний процес України: підручник. Київ: Либідь, 1999. 720 с.
2. Капліна О.М. Доказування у кримінальному процесі України: монографія. Харків: Право, 2013. 368 с.
3. Нор В.Т. Проблеми теорії і практики судових доказів. Львів: Вища школа, 1978. 180 с.
4. Костенко О.М. Правові гарантії прав людини у кримінальному судочинстві України. Київ: Ін Юре, 2010. 256 с.
5. Кримінальний кодекс України : Закон України від 05.04.2001 № 2341-III. *Відомості Верховної Ради України*. 2001. № 25-26. Ст. 131. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2341-14> (дата звернення: 24.08.2025).
6. Кримінальний процесуальний кодекс України : Закон України від 13 квітня 2012 р. № 4651-VI. *Відомості Верховної Ради України*. 2013. № 9-10, № 11-12, № 13. Ст. 88. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4651-17> (дата звернення: 24.08.2025).
7. Верховний Суд (Касаційний кримінальний суд). Постанова від 6 вересня 2022 р. у справі № 705/1850/21. *ipLex. Судові рішення*. URL: <https://iplex.com.ua/doc.php?regnum=106191186&red=%252520100003> (дата звернення: 24.08.2025).
8. Нор В.Т., Михеєнко М.М., Шибіко В.П. Кримінальний процес України: підручник. Київ: Либідь, 1992. 640 с.
9. Löwe-Rosenberg. *Die Strafprozessordnung und das Gerichtsverfassungsgesetz*. 26. Aufl. Berlin : De Gruyter, 2012. 2576 S. URL: <https://www.degruyter.com/serial/loeroa26-b/html> (дата звернення: 24.08.2025).
10. Polish Code of Penal Procedure (Act of 6 June 1997, as amended, English translation). URL: OSCE/ODIHR LegislationLine – Criminal codes (Poland) (дата звернення: 24.08.2025).
11. European Court of Human Rights. *Case of Shabelnik v. Ukraine*, no. 16404/03, judgment of 19 February 2009. Strasbourg, 2009. URL: <https://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-91401> (дата звернення: 24.08.2025).
12. Кучинська О.П. Кримінальний процес України: навчальний посібник. Київ: Алерта, 2016. 540 с.
13. Татаров О.Ю. Проблеми доказування у кримінальному процесі України. *Вісник кримінального судочинства*. 2018. № 2. С. 45–56.
14. Нор В.Т. Відгук на монографію «Подання доказів у кримінальному судочинстві України» С.А. Крушинського. *Право*. 2017. № 1. С. 110–113.
15. Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо спрощення досудового розслідування окремих категорій кримінальних правопорушень: Закон України від 22 листопада 2018 р. № 2617-VIII. *Відомості Верховної Ради України*. 2019. № 17. Ст. 70. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2617-19> (дата звернення: 24.08.2025).